

Сања Михаловиќ-Костадиновска

**ЗА УПОТРЕБАТА НА МИНАТОТО ОПРЕДЕЛЕНО И
МИНАТОТО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ ВО ПРЕВОДОТ НА
ДЕЛОТО „ХРОНИКА НА ЕДНА НАЈАВЕНА СМРТ“**

Употребата на минатите времиња во македонскиот јазик била предмет на бројни истражувања и компаративни анализи, особено со другите словенски или балкански јазици. Додека во граматиките и монографските трудови на оваа проблематика се обрнувало особено внимание на семантичките нијанси на минатите времиња, во споредбените трудови честопати се укажувало на тешкотијата да се постават еквиваленции меѓу два јазика со разнородни глаголски системи. Во македонскиот контекст досега не се направени посериозни компаративни студии за македонскиот и шпанскиот глагол, и овој труд не се стреми да биде синтеза на некакви опсежни лингвистички проучувања од овој домен, туку повеќе претставува резултат на љубопитството да се спојат одредени поими и согледби од науката за јазикот, науката за книжевноста и теоријата на преведувањето. Односно, поаѓајќи од сличностите и разликите во двата глаголски системи, ќе се обидеме да анализираме неколку пасажи од преводот на делото „Хроника на една најавена смрт“ од Габриел Гарсија Маркес со цел да поставиме една, можеби смела теза, а тоа е следнава: во која мера македонскиот преведувачот, исправен пред предизвикот да одбере меѓу определеното и неопределеното време, создава нови слоеви во текстот што го продлабочуваат неговото значење и дали ограничените средства со кои располага еден јазик може да станат херменевтичка алатка кога се „во служба“ на друг јазик?

Во една прилика, Габриел Гарсија Маркес зборувајќи за неговото култно дело „Сто години самотија“ и за техниките на магичниот реализам за чиј основоположник се смета, изјавува дека за да го постигне ефектот на бришење на границите меѓу реалното и фантастично најголем предизвик му претставувал јазикот и дека требало да изнајде начин како настаните да ги раскаже како што

нашите дедовци и баби ни раскажувале приказни, без да го ставаат под знак прашање она што е предмет на приказната, бидејќи „вистината не е вистина затоа што е, туку поради начинот на кој се раскажува“ (Stamm 1971: 102, преводот е наш). Романот „Хроника на една најавена смрт“ е објавен четиринаесет години по „Сто години самотија“ и се смета за едно од пореалистичните дела на Маркес, иако содржи препознатливи елементи на магичниот реализам, како што се на пример честото, но суптилно хиперболизирање на одредени настани или мешањето на рамништата на ониричното и реалното. Но, и покрај големата доза на реализам со којашто е раскажана една прилично едноставната приказна за кодот на честа, одмаздата и неколку невини жртви (базирана, впрочем, на вистинит настан од непосредната околина на авторот), комплексноста на овој роман се состои токму во *начинот* на кој се прикажани настаните, односно во начинот на кој се раскажува „вистината“. Па така, иако „Хроника на една најавена смрт“ споделува со „Сто години самотија“ и други тематски и структурни обележја на магичниот реализам, како што се цикличноста на времето, фатализмот, преплетувањето на митското и модерното време, судирот на конзервативниот и прогресивниот поглед на свет, основната и клучна разлика меѓу двете дела се состои во изборот на нараторот. Имено, додека во „Сто години самотија“ нараторот е единствен низ целиот текст, односно станува збор за сезнаен наратор, во „Хроника на една најавена смрт“ има барем три вида наратор во текстот: сезнаен наратор што најчесто ги раскажува временски оддалечените настани од судбоносниот ден за главниот лик Сантјаго Насар, потоа наратор-лик којшто раскажува во прво лице за некои настани во кои лично учествувал (овој вид наратор најретко се среќава) и трет, колеблив, неверлив наратор, наратор-сведок или наратор-хроничар што врз база на сеќавањата на другите ликови и некои писмени записи за убиството на Сантјаго Насар, го реконструира целиот настан. Последниот вид наратор е доминантен во делото и во текстот речиси постојано се повикува на различните извори во обид да ги состави парчињата од „скршеното огледало на паметењето“ (Гарсија Маркес 1989: 9). Така доаѓаме до она што е предмет на нашиот труд, а тоа е како преведувачот да се соочи со огромниот предизвик да ја следи фрагментарната, нехронолошка хроника (!) во која постојано се преплетуваат различните видови наратори и секако, кое глаголско време ќе го употреби за да ја долови различната временска и епистемолошка дистанца од настаните.

Преводот на македонски јазик на „Хроника на една најавена смрт“ потпишан од Ванѓа Чашуле излегува осум години по објавувањето на оригиналот, поточно во 1989 година. Преведувачката, којашто на македонската читателска публика ѝ има пренесено и други дела од Маркес (како „Сто години самотија“ и „На полковникот нема кој да му пишува“), успешно се справува со преведувачкиот подвиг, не само во поглед на лексичката и граматичката прецизност, туку и во однос на стилската обоеност. Што се однесува до проблематиката на изборот на соодветното минато време и на изразувањето на евиденцијалноста, преведувачката одговара исто така мошне вешто на овој предизвик, и на следниве страници ќе ја разгледаме употребата на минатото определено време (МОВ) и минатото неопределено време (МНВ) (изведени од свршени и од несвршени глаголи), но пред сè ќе се обидеме да укажеме на можноста изборот на минатото време да стане алатка во функција на семантиката на делото. Најпрво ќе се задржиме на некои основни употреби на минатото определено и минатото неопределено време и ќе зборуваме пред сè за предавање засведочени или прекажување незасведочени дејства, а попатно ќе укажуваме и на други модални употреби, како и на различните толкувања што може да произлезат од изборот на одредено минато време.

Во голем дел од примерите што ги сретнавме во преводот, употребата на минато неопределено време се должи на експлицитното укажување во самиот оригинал дека се работи за индиректна евиденцијалност (секако, наспроти случаите каде што со минатото определено време се укажува на директна евиденцијалност), односно дека дејство што нараторот го пренесува е секундарна информација добиена од некој од триесетината сведоци што тој ги испрашувал со цел да го расветли убиството на главниот јунак Сантјаго Насар.

Пр. 1 „Викторија Гусман, од своја страна, беше решителна во својот одговор дека ниту таа ниту нејзината ќерка не *знаеле* дека Сантјаго го *чекале* да го отепат. (Гарсија Маркес 1989: 14, истакнатото е наше)

Пр. 2 „Никогаш не се *утврди* точно како имено се запознале. Сопственичката на пансионот за самци каде што *живееше* Бајардо Сан Роман, *кажуваше* дека овој *бил* задреман во еден стол за нишање во салонот, кон крајот на септември, кога Анхела Викарио и нејзината

мајка *поминале* на плоштадот со две кошници вештачко цвеќе.“ (ibid, 26)

Пр. 3 „Години по ред се *зборуваше* во мојата куќа дека татко ми *засвирел* на виолината од својата младоста во чест на младоженците, дека сестра ми калуѓерката *одиграла* едно меренге“ (ibid, 39)

Пр. 4 „Пура Викарио ѝ *раскажала* на мајка ми дека *си легнала* во еднаесетте ноќта откако поголемите ќерки ѝ *помогнале* да ја потсуреди пустелијата од свадбата.“ (ibid, 41)

Информацијата нараторот некогаш ја добива од прва рака (пр. 1 *знаеле*; пр. 2 *бил, поминале*; пр. 3 *засвирел, одиграла*; пр. 4 *раскажала*), односно ја пренесува како што ја добил од другите жители на гратчето, а во други случаи информацијата е второстепена бидејќи и самиот извор не го засведочил директно дејството (пр. 1 *чекале*; пр. 4 *си легнала, помогнале*).

Но, во некои случаи, иако станува збор за информации што нараторот ги дознал благодарение на разговорот и исповедта на некој лик, во нив се губи неутралниот тон на едноставно прека(рас)кажување, каков што можеше да се насети во претходните примери:

Пр. 5 „За првпат сопственик на својата судбина, Анхела Викарио *отркила* дека омразата и љубовта се реципрочни чувства. Колку повеќе писма *праќала* толку посилено *се разгорувал* огнот на нејзината несреќа, но исто така *ја подгревала* среќната омраза кон мајка си. [...] *Станала* бистра, решителна, мајстор на својата мисла, и повторно *станала* невина само за него, и не *признавала* никаков друг авторитет освен неговиот, ни друго ропство освен она на својата опсесија.“ (ibid, 78)

Пр. 6 „Три ноќи не *заспале*, и не *можеле* да се одморат, зашто штотуку ќе *почнеле* да заспиваат одново го *извршувале* злосторството. [...] Во тој момент ги *тешела* мислата дека го *исполниле* својот долг, и единственото што ги *вознемирувало* била упорноста на миризмата. [...] Болката кај слабините *допирала* до вратот, му *се затворала* мочката и *бил* потиштен од ужасната сигурност дека нема да може да заспије во текот на сиот свој живот.“ (ibid, 66-67)

Во наведените реченици може да се забележи дека нараторот покажува одредена симпатија кон ликовите за кои пишува. Анхела Викарио, вратената невеста и жртва на застарените патријархални норми, во овој пасус станува вистинска хероина („сопственик на својата суднина“, „бистра, решителна, мајстор на својата мисла“). Браќата Викарио (убијците на главниот лик Сантјаго Насар) во затворот долго време не ќе можат да се ослободат од чувството на вина, за што сведочи овој пасус во кој ги мачи несоницата или чувството дека ги прогонува мирисот на мртвото тело на Сантјаго Насар, а во изборот на зборовите на нараторот се чувствува одредена доза на сомилоост кон нив. Ако од самиот текст имаме информации дека Анхела била припроста девојка, воспитана само да биде добра сопруга, а нејзините браќа – лекомислени насилници, тешко може да се заклучи дека самите ликови се изразувале на ваков поетски начин и дека нараторот ги пренел нивните зборови без да интервенира во нив. Според тоа, ако во случајов не се работи за целосно прекажување, тогаш употребата на минатото неопределено време овде има значење на она што Конески (2004) го нарекува „вживување во мислите на јунакот“ или „психолошко [...] доближување до еден исказ во прво лице.“ (стр. 469), што во шпанскиот јазик нема начин како тоа да се граматикализира, туку се насетува од самата семантика на текстот. Од преведувачки аспект, доколку строго се раководиме по принципот прекажаното дејство да се предаде со МНВ, а засведоченото со МОВ, и ако ги одвоиме зборовите на ликот од „наметнатите“ зборови на нараторот, тогаш постои можност, во посочениот пример глаголите „отрчила“ и „тешела“ да бидат предадени со МОВ, но сметаме дека преведувачката во овој случај постапила соодветно бидејќи не се водела само според изворот на информацијата, а со тоа дозволила „упад“ на сезнајниот наратор во нарацијата на нараторот-сведок, коешто како што ќе видиме и од други примери подолу, ќе биде присутно во доста наврати и во оригиналниот текст.

Во примерите што следат, изборот на соодветното време зависи директно од тоа дали дејството било засведочено или не, па ќе може да се забележи наизменична употреба на МОВ и МНВ во иста реченица.

Пр. 7 „Го *видела* од истата мрежа за спиење и во истата положба во која ја *најдов* кутната од последните знаци на староста [...]“ (Гарсија Маркес (1989: 9)

Пр. 8 „[Кристо Бедоја] *беше* на веселбата со Сантјаго Насар и со мене до кај четирите, но не си *отишол* да спие кај родителите, туку *останал* замуабетен кај дедо му и баба ми.“ (ibid, 19)

Пр. 9 „Според она што ми го рекоа години подоцна, *почнале* да го бараат во куќата на Марија Александрина Сервантес, каде што *беа* со него до двата. Овој податок, како и многу други не *беа* забележани во судскиот извештај. Всушност, Сантјаго Насар веќе не *беше* таму во часот кога близнаците велат дека *отишле* да го бараат, зашто *имавме* излезено да направиме круг серенади, но во секој случај не беше точно дека *отишле*.“ (ibid, 44)

Пр. 10 „Тоа утро сè уште *беа* облечени во свадбените костуми од темен штоф [...] и *имаа* измачен изглед од толку многу часови лош живот, но ја *имаа* исполнето обврската да се избричат. Иако *немаа* престанато да пијат од предвечерјето на веселбата, сепак не *беа* пијани на крајот на трите дена, туку *личеа* на разбудени месечари. *Заспале* при првиот повев на зората, по скоро три часа чекање во дуќанот на Клотилде Армента, и тоа *беше* нивниот прв сон од саботата.“ (ibid, 17)

Во првиот пример, во шпанската реченица е употребено истото глаголско време за двата глаголи, односно аорист или *pretérito simple* (*vio, encontró*), но двете дејства припаѓаат на два временски оддалечени периоди, од кои едното било засведочено (*најдов*), а кај другото не е сосема јасно дали го раскажува нараторот-протагонист кому информацијата му била кажана или сезнајниот наратор. Како и да е, преведувачот во овој случај во македонскиот јазик мора е да употреби минато неопределено време, со оглед дека не се работи за директно засведочено дејство (*видела*). Во примерите 8 и 9, повторно се прави јасна разлика меѓу дејствата на кои нараторот бил присутен и бил сведок – *беше, беа, беа, беше, имавме* (настани од свадбата на Сан Роман и Анхела Викарио или во куќата на проститутката Александрина Сервантес) – наспроти дејства што се случиле по свадбата и во отсуство на нараторот – *отишол, останал, почнале, отишле, отишле*. Попроблематичен за објаснување, барем од аспект на засведоченост-незасведоченост на дејството и изборот на минатите времиња е десеттиот пример. Оваа реченица припаѓа на дел од текстот каде што нараторот ни дава информации за браќата на Анхела Викарио од периодот кога тие биле деца и соученици на нараторот, за потоа да премине на раскажување случки од кобниот ден кога се случило убиството. Дејствата означени со глаголите

„немаа престанато“, „беа пијани“, „личеа на разбудени месечари“ нараторот најверојатно директно ги засведочил бидејќи бил присутен на свадбата и можел да го следи однесувањето и изгледот на близнаците. Дејството означено со минато неопределено време „заспале“ знаеме дека нараторот не го засведочил, како и голем број други случки од утрото кога Сантјаго бил убиен. Дотука употребата на минатите времиња во македонскиот текст е јасна и во согласност со нивната основна употреба, но во случајот со глаголите „беа облечени“, „имаа измачен изглед“, „имаа исполнето“, изборот на употребата на МОВ е навистина интересен бидејќи бара големо внимание од страна на преведувачот и длабинско познавање на текстот. Се работи за дејства што се случуваат на исто временско рамниште како и дејството „заспале“, односно за опис на ликовите што одговара на утрото кога се случило убиството, но тие не се пренесени со глаголите во л-форма. Што се однесува до „беа облечени“ објаснувањето е содржано во употребата на прилогот „сè уште“, што значи дека нараторот сигурно имал сознанија дека браќата на чинот на убиството не се преслекле, односно ги носеле истите костуми кои нараторот можел да ги види на денот на свадбата. Истото важи и за фактот дека биле избричени, што најверојатно нараторот можел да го утврди дури по убиството, бидејќи настанот веднаш одекнал во целото село, но податокот дека биле измачени „од толку многу часови лош живот“, од една страна реферира на едно друго минато време (лошиот живот за кој имаме информации дека на нараторот му е познат), но може да се објасни и како „вмешување“ на сезнајниот наратор во ограничените информациите на другиот наратор, што го условува мешањето на определеното со неопределеното време во македонскиот текст. Ваквата јукстапозиција на времињата не му е туѓа на македонскиот јазик и е присутна како во новинарските текстови (Тофовска 2011), така и во прозните текстови каде што честопати се разликува „обичниот тон“ на раскажувањето со минато неопределено време, особено во народните приказни (Конески 2004: 479) наспроти „пореалистичното стојалиште на сведокот“ (Lunt 1952: 93, преводот е наш) со употребата на минато определено време. Но сепак, сметаме дека во конкретниот пример, изборот на преведувачката за различно време од аспект на дистанцата во однос на дејството, се должи повеќе на тоа дека и во самиот оригиналот не е секогаш јасно воочлив ставот на нараторот кон изворот на сознанието.

Слични случаи на мешање на МОВ и МНВ имаме и во следниве реченици:

Пр. 11 „Бајардо Сан Роман, човекот што ја *врати* невестата, *имаше* дојдено за првпат во август минатата година: шест месеци пред свадбата. *Дошол* со неделниот брод со бисаги украсени со сребро [...]“ (Гарсија Маркес 1989: 24)

Пр. 12 „Анхела Викарио *беше* најубава од четирите, и мајка ми *велеше* дека се *родила* како големите кралици во историјата со папочната врвца замотана околу вратот.“ (ibid, 29)

Во примерот 11, во шпанската реченица се употребени аорист (devolvió – *врати*, llegó – *дошол*) и плусквамперфект (había venido – *имаше* дојдено). Употребата на плусквамперфектот во оригиналниот текст е честа и според нашата анализа речиси секогаш се врзува со неговата основна употреба да значи претходност во однос на некое друго дејство, не само за дејства временски блиски до дејството означено со плусквамперфект, туку и за дејства што се однесуваат на периодот на убиството што нараторот го опишува од дистанца од речиси триесет години. Иако во оригиналот и во преводот има чести поклопувања меѓу плусквамперфектот во шпанскиот јазик, од една страна, и минатото неопределено време во македонскиот јазик, од друга, тоа не треба да наведе на погрешен заклучок дека постои еквиваленција помеѓу овие времиња во двата јазика. Многу е веројатно плусквамперфектот попрво да биде преведен со имаконструкцијата, како што е случајот и во примерот 11, (претежно заради основното семантичко значење на помошниот глагол „haber“, којшто кога е употребен како независен глагол се преведува со глаголот „има“), отколку да укажува на изборот меѓу определено или неопределено време во македонскиот јазик. Но, во примерот 11 интересно е токму тоа што помошниот глагол „има“ во македонскиот јазик е употребен во определено време (*имаше* дојдено), за веднаш во следната реченица истото дејство со кое се означува пристигнувањето на еден од ликовите во градот, преведувачката да го пренесе со неопределено време (*дошол*). Текстот ни нуди информации дека нараторот не бил во гратчето кога пристигнал ликот Бајардо Сан Роман. Нараторот дознава за доаѓањето на Сан Роман од писмата што му ги испраќа мајка му, па оттаму „*дошол*“ ќе биде сосема оправдана употреба на минатото неопределено време, а изборот на МОВ во „*имаше* дојдено“ може да се должи на некаква

инерција од претходниот глагол „ја *врати* невестата“, дејство што на нараторот му е познато не како резултат на директно засведочување, туку затоа што тој настан станал дел од колективната меморија на гратчето и никој не се сомнева во неговата вистинитост затоа што последиците од него се јасно видливи (девојката се враќа кај родителите, тепана е, а потоа и се иселува). Но, во овој случај исто така може повторно да стане збор не само за инерција (ако под инерција подразбираме еуфемистичен израз за невнимание и грешка од страна на преведувачот), туку за мешање на видовите наратор, а лесно воочливо на граматичко рамниште во македонскиот текст. Овој избор на преведувачката, ако не го разгледуваме како правилен или неправилен, туку како *даден* за македонскиот читател, тогаш можеме да кажеме дека ваквата стратегија во македонскиот јазик дополнително придонесува за зголемувањето на ефектот содржан во оригиналот, а тоа е „шизофренијата“ на нараторот којшто постојано манипулира со вистината.

Истото може да го забележиме и во примерот 12. Дека треба да се употреби МОВ за *велеше* и МНВ за *родила*, е јасно за македонскиот говорител, односно дека станува збор за засведочено и незасведочено дејство, но употребата на МОВ во „Анхела Викарио *беше* најубава од четирите [сестри]“, не мора воопшто да се поклопува со мислењето на говорителот (нараторот) и со неговата констатација, туку повторно станува збор за сенајниот наратор којшто раскажува од позиција на пренесувач на некое колективно гледиште коешто тој не мора нужно да го споделува, но ниту да го оспорува.

Исто така, особено интересни за анализа се деловите од текстот во кои се раскажува за кобниот ден на убиството на Сантјаго Насар, а во кои попатно се вметнуваат и настани од други временски периоди.

Пр. 13 „Дивина Флор, нејзината ќерка, која тукушто *почнуваше* да расцутува, го *послужила* Сантјаго Насар со голем филцан без рачка горчливо кафе“ (Гарсија Маркес 1989: 11)

Пр. 14 “Во 5.30 ја *исполнила* заповедта да го разбуди, но не ја *испратила* Дивина Флор туку таа самата *се качила* во спалната со лениниот фустан, зашто не *пропуштеше* ниту една прилика да ја зачува ќерката од канците на болјарот.“ (ibid, 58)

Пр. 15 „Па сепак тука, а не на задната врата, го *опчекувале* Сантјаго Насар луѓето што ќе го отепаа, и тука, низ неа, тој *излегол* да го пречека бискупот, и покрај тоа што *требааше* да ја заобиколи целата куќа за да дојде до пристаништето.“ (ibid, 14)

Пр. 16 „*Имаа* така добро заснован глас на добри луѓе, што никој не им *обрнал* внимание.“ (ibid, 46)

Примерите 13 и 14 се однесуваат на Викторија Гусман, готвачката во куќата на Сантјаго Насар и нејзината ќерка Дивина Флор. Дејствата што се случиле на денот на убиството се пренесени со МНВ (*послужила, исполнила, испратила, се качила*) затоа што нараторот не ги засведочил, но и затоа што сака да се дистанцира од кажаното бидејќи има причини да се сомнева во вистинитоста на исказите на сведоците од кои неретко добива контрадикторни информации. Од друга страна, дејствата предадени со МОВ, укажуваат на описи што се истовремени на дејствата од кобниот ден на убиството („*почнуваше* да распутува“) или на повторливи дејства од некој друг, неодредено долг минат временски период („не *пропушташе* ниту една прилика“). Описот што се однесува на девојката Дивина Флор е оправдано да се пренесе со МОВ со оглед на тоа дека нараторот ја познавал, но во однос на глаголот „*пропушташе*“ во текстот нема информации во колкава мера нараторот можел да ги познава одблизу односите меѓу ликовите, впрочем поверојатно е дека не ги познавал, и дека оваа информација се должи на „интервенцијата“ на сезнајниот наратор со цел создавање помала дистанца и можност за сочувство со ликот. На овој начин уште повеќе се потенцира аурата на мистичност околу ликот на Сантјаго Насар, чијашто приказна добива призив на урбана легенда. Односно, со изборот на МНВ за настаните поврзани со убиството на главниот лик само се потврдува намерата на оригиналниот текст свесно да се оддалечи од реалноста, од хрониката, од вистината и да се доближи до единствената можна вистина, а тоа е дека постојат повеќе вистини, и дека раскажувањето е една од нив.

Слична ситуација има и во примерите 15 и 16. Дејствата означени со МОВ време може да му се припишат на сезнајниот наратор што своите информации не ги црпи само од лично искуство, туку изведува заклучок од некаква објективна вистина (како, на пример, поставеноста на куќата на Насар во однос на пристаништето „*требааше* да ја заобиколи целата куќа“) или пренесува некаков колективен, општоприфатен став („*Имаа* така добро заснован глас на

добри луѓе“). Во примерот 16, употребата на МНВ во „никој не им **обрнал** внимание“ може да се сфати како неутрално прекажано дејство, но и како дејство соопштено со доза на дистанца и изненаденост од страна на нараторот поради лекомисленоста на своите сограѓани.

Сличен впечаток како во претходните примери каде што МНВ има значење на дубитатив се среќава и во следниов случај:

Пр. 17 „Мнозина се согласуваа во спомените дека тоа *било* сончево утро [...] Но мнозинството тврдеше дека времето *било* намуртено“ (ibid, 8)

Во оригиналниот текст е употребен имперфект во двата случаи („*era una mañana radiante [...] era un tiempo fúnebre*“), а употребата на МНВ за кое се одлучила преведувачката е условена од експлицитното лексичко укажување („мнозина“, „мнозинството“) дека се работи за пренесување туѓи зборови. Но, случајот е интересен бидејќи нараторот на денот на убиството бил во градот и можел да има информација какво било времето, а сепак, во ниеден момент во текстот (иако неколку ликови во неколку наврати зборуваат за времето тој ден) нараторот не одбира да ја потврди или негира едната од можните вистини, поради што МНВ во случајов е единственото можно време. На овој начин во македонскиот текст се граматикализира сомнежот поврзан со сите дејства што се однесуваат на денот на убиството, не само оние на кои нараторот не бил присутен, туку и другите споредни околности што можел да ги засведочи.

Во оваа насока е и следниов пример:

Пр. 18 „Никогаш *немало* понајавена смрт.“ (ibid, 45)

Во оригиналот е употребен аорист („*Nunca hubo una muerte más anunciada.*“ (Márquez n.d.: 23) од глаголот *haber* (има) од којшто во македонскиот јазик и нема свршена форма, но сепак преведувачката оправдано не одбира да употреби „Никогаш немаше понајавена смрт“ од веќе објаснети причини: убиството се раскажува со временска дистанца од многу години и се прераскажува со доза на сомнеж. Но, ако оваа речница се погледне и во врска со насловот на книгата „Хроника на една најавена смрт“ тогаш употребата на МНВ во неа може да се толкува како конклузивна, односно дека заклучокот е донесен врз основа на „логичка субјективна проценка“ (Станојоски

2018: 26): многумина во гратчето знаеле дека Сантјаго ќе биде убиен, но не го предупредиле. На овој начин нараторот како да не сака да се огради и да избегне одговорност од она што некој друг го кажал или тврдел, туку да преземе дел од колективната вина, но и лаконски да ја констатира една од малкуте неприкосновени вистини во текстот: неизбежноста на смртта.

Досега укажавме на употребата на минатото определено време во македонскиот текст во споредба со минатото неопределено време во случаи што може да се толкуваат како мешање во иста реченица или пасус на два вида наратори, а во продолжение би сакале да дадеме уште неколку примери каде што претежно доминира минатото определено време и сезнајниот наратор, со цел да покажеме каков контраст се создава на овој начин.

Пр. 19 „[Зградата] *Беше* изградена во времињата кога реката *беше* толку пловна што многу морски бротчиња, дури и по некој поголем брод, *се осмелуваа* да дојдат додека низ мочуриштата од нејзиното широко устие. Кога *дојде* Ибраим Насар со последните Арапи, на крајот од граѓанските водни, веќе не *доаѓаа* морски бродови [...]“ (Гарсија Маркес 1989: 13)

Пр. 20 „*Беше* заведена од Ибраим Насар кога *беше* во полна моминска младост. Ја *имаше* љубено тајно неколку години во шталите на фармата, и ја *донесе* да служи во куќата кога му помина меракот.“ (ibid, 12)

Пр. 21 „За огромното мнозинство *имаше* само една жртва: Бајардо Сан Роман.“ (ibid, 70)

Во примерот 19 е опишано доаѓањето на Ибраим Насар, татко на Сантјаго Насар и Арап по потекло, коешто за разлика од примерот 11 каде што стана збор за доаѓањето на Бојардо Сан Роман во гратчето, е целосно пренесено со минато определено време. Со оглед дека во овој дел од текстот нараторот не посочува дека овие информации ги добил од некого, станува збор за раскажување кое му припаѓа на сезнајниот наратор, или, ако се претпочита, за истиот наратор којшто го раскажува убиството, но којшто кога раскажува за подалечни настани во времето, раскажува со поголема објективност затоа што тие настани станале дел од колективната меморија и како такви и не подлежат на испитување на нивната веродостојност. Можеби уште покарактеристичен е примерот 20 во кој се зборува за прељубничката врска меѓу Ибраим Насар и Викторија Гусман.

Нараторот не можел со сигурност да знае колку пати, каде и со колкав „мерак“ Ибраим ја љубел Викторија, но повторно може да заклучиме дека изборот на МОВ од страна на преведувачката е правилен затоа што овие настани припаѓаат на сосема друго епистемолошко ниво од централните настани за убиството. Интересно е да се забележи дека и оваа епизода и наводната врска на Анхела Викарио со Сантјаго Насар што и ќе доведе до неговото убиство, зборуваат за вонбрачна љубов, но првата – во која жената од одредена пониска класа треба да му се потчини на мажот од повисоката класа – е премолчено прифатена од општеството (и предадена со минато определено време), а втората е осудена и линчувана од истото општество (и предадена со минато неопределено време во македонскиот текст). Ова уште еднаш оди во прилог не само на мултиперспективизмот присутен преку различните наратори и на идејата за плуралноста на вистината и на моралот, туку и на илузијата да се потпреме на меморијата за да ја толкуваме сегашноста.

Примерот 21 е исто така интересен за разгледување бидејќи ако го споредиме со други случаи (пример 17) каде што експлицитно беше понуден изворот на информацијата („мнозинството“), а беше употребено минатото неопределено време со цел да се фрли сомнеж на одреден настан, во случајов како да се тврди нешто што воедно преставува и најголемата дилема во текстот: кој е вистинската жртва? Делото „Хроника на една најавена смрт“ во центарот на вниманието ја става смртта на Сантјаго Насар, единствената жртва во вистинска смисла, иако никогаш не се најдени цврсти докази дека тој е виновникот за губењето на невиноста на Анхела Викарио, но низ текстот честопати, како и во примерот 23, се посочува дека жртвата не е само една, онаа видливата и брутално убиената, туку дека станува збор за една поголема, помасовна, колективна жртва: вратената невеста, изневерениот маж, браќата на Анхела Викарио принудени да ја одбранат честа на сестрата, семејството на Анхела Викарио и нивните растурени илузии, колективот на Арапите кои се обележани како туѓинци, селото коешто не успеало да ја препознае деструктивната моќ во своите редови... Во оваа смисла, начинот на кој преведувачката манипулира со изборот на минатите времиња е во дослух со делото, односно ако од една страна „ситниците“ околу околноста на убиството се неважни и за нив е честа употребата на МНВ, суштината дека жртвата е повеќекратна е пренесена без доза на сомнежот. На овој начин, преку употребата на соодветното време,

преведувачот може да придонесе во текстот да се истакнат не само одредени епистемолошки, туку и аксиолошки дилеми.

За крај би сакале да издвоиме и неколку случаи, иако не многубројни, во кои употребата на МНВ во македонскиот текст, покрај можноста да се разгледува како прекажано и незасведочено дејство, дополнително зависи и од шпанскиот текст. Категоријата евиденцијалност во смисла на укажување на изворот на информацијата, којашто во шпанскиот јазик првенствено се изразува со експлицитно посочување на тој извор, може да се разгледува и во врска со епистемолошката модалност и со можноста да се искаже степенот на сигурност или сомнеж во однос на дејството што се соопштува. Во шпанскиот јазик сомнеж може да се изрази со прилог (*probablemente* – можеби), со модална конструкција (*deber de+ infinitivo* – мора да+ инфинитив), со идното време или со формите на кондиционалот, како и со глаголи кои семантички укажуваат на недоволно проверена информација (*parece que* – се чини дека).

Пр. 19 „Иследниот судија во Риоаша сигурно ги *имал* почувствувано без да се осмели да ги признае“ (ibid, 14)

Пр. 20 „Бајардо Сан Роман од своја страна, се чини дека *се оженил* со илузијата дека ја купува среќата со огромната тежина на својата моќ и своето богатство [...]“ (ibid, 35)

Во двата примери, во оригиналот станува збор за превод на модална конструкција со глаголот *deber* (мора) којашто во минато време неизбежно ќе мора да се преведе со МНВ за да се долови колебливоста, а во македонскиот текст таа дополнително се истакнува со употребата на прилогот „сигурно“ и глаголот „се чини“.

Преку изложената анализа на употребата на минатото определено и минатото неопределено време во преводот на ова дело, се надеваме дека покажавме дека преведувачот се наоѓа во многу незавидна положба кога треба да преведува од еден јазик на друг кои значајно се разликуваат во поглед на глаголските системи и во поглед на различните стратегии за означување на евиденцијалноста. Но еден успешен преведувач не само што може да одговори на ваквиот предизвик, туку служејќи се со средствата на јазикот-цел може да му остане верен на оригиналот, а воедно и да го „пресоздаде“ текстот, отворајќи дополнителни можности за толкување. На изминативе страници се обидовме да посочиме примери во кои мешањето на времињата не е оправдано само од граматички аспект, туку оди во

прилог на нагласување на инхерентниот амбигвитет во делото. Некогаш свесниот или несвесниот избор на одредено глаголско време може да создаде повеќе временски рамништа, особено значајни за толкување на односот на нараторот кон ликовите и настаните. А мешањето на различите видови наратор, а со тоа и на глаголските времиња во македонскиот текст, влијае на мозаичката претстава за времето и вистината којашто и оригиналниот текст сака да ја наметне.

Во овој труд нашата цел не беше да посочиме евентуални неправилни употреби на глаголските времиња во преводот (кои беа присутни, но беа многу ретки), туку да го разгледаме македонскиот текст првенствено како самостоен текст што му се обраќа на читателот со различни јазични средства од оној во оригиналниот текст. Секако дека задачата на преведувачот е да го пренесе оригиналот во најблиска можна форма, но *начинот* на кој тоа ќе го направи ќе биде само една, индивидуална преведувачка вистина.

ЛИТЕРАТУРА:

(на кирилица)

Гарсија Маркес, Габриел (1989): *Хроника на една најавена смрт*. [превод од шпански: Ванѓа Чашуле]. Скопје: Мисла, Македонска книга.

Конески, Блаже (2004): *Грамата на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело.

Станојоски, Игор (2018): *Прекажувањето изразено со минатите времиња во македонскиот наспроти бугарскиот јазик*. Магистерски труд во ракопис.

Тофоска, Станислава-Сташа (2011): „Verba dicendi како лексички показатели на евиденцијалноста и нивниот сооднос со граматичките показатели за евиденцијалност во македонскиот јазик“, *Перифрастични конструкции со "esse" и "habere" во словенските и во балканските јазици*, уред. Зузана Тополињска, стр. 41-53. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

(на латиница)

Gambarte, Eduardo Mateo (2006): “Las trampas del relato o la fatalidad como coartada en ‘Crónica de una muerte anunciada’”, *Cuadernos del Marqués de San Adrián: revista de humanidades*, Nº. 4, 285-326.

Преземено од:

https://qinnova.uned.es/archivos_publicos/qweb_paginas/4469/revista4articulo9.pdf (пристапено на 02.10.2018)

García Márquez, Gabriel (n.d): *Crónica de una muerte anunciada*.

Преземено од:

<http://biblio3.url.edu.gt/Libros/cromuerte.pdf> (пристапено на 16.04.2018)

Lunt, Horace G. (1952): *Grammar of the Macedonian Literary Language*.

Skopje. Преземено од:

http://damj.manu.edu.mk/pdf/0013%20Horace%20Lunt_Macedonian%20grammar%201952.pdf

(пристапено на 09.10.2018)

Rajić, Jelena (2015): “Análisis contrastivo de la expresión de la evidencialidad en serbio y español” *Verba Hispanica*, 23(1), 127-148.

Преземено од:

<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-4HVG0T75/941488cd-33cb-4641-abf9-72db87739cc7/PDF> (пристапено на 16.04.2018)

Real Academia Española (2010) *Nueva gramática de la lengua española. Manual*. Madrid: Espasa

Stamm, James R. (1971): “Muerte, supervivencia y desaparición en ‘Cien Años de Soledad’” *Boletín de la Asociación Europea de Profesores de Español*, año III, núm. 5., octubre 1971. Преземено од:

https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/aepe/pdf/boletin_05_03_71/boletin_05_03_71_08.pdf (пристапено на 09.10.2018)

Wachtmeister Bermúdez, Fernando (2005): *Evidencialidad. La codificación lingüística del punto de vista*. Stockholm: Stockholm University. Преземено од:

<http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:199511/FULLTEXT01>
(пристапено на 10.06.2018)